

Tonga

LAO (FAKATONUTONU) KI HE NGAUE FAKAPULE'ANGA 2010

Lao Fika 34 'o e 2010

LAO (FAKATONUTONU) KI HE NGAUE FAKAPULE'ANGA 2010

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Kupu

1	Hingoa nounou.....	5
2	Fetongi 'a e kupu 2 – Faka'ataa.....	5
3	Fakatonutonu 'a e kupu 3 – 'UHINGA'i lea	6
4	Fakahu atu 'a e ngaahi kupu fo'ou 4A, 4B mo e 4C- Ngaahi Mafai mo e Fatongia 'o e Palemia, Ngaahi Taumu'a mo e Ngaahi Tefito'i Taumu'a.....	6
5	Fakatonutonu 'a e Kupu 5 – Fokotu'u mo e fakalele 'o e Komisoni	8
6	Fetongi 'a e kupu 6 – Ngaahi tefito'i fatongia 'o e Komisoni	9
7	Fakatonutonu 'a e kupu 7(3) – Ngaahi Mafai 'a e Komisoni	11
8	Fakatonutonu 'a e kupu 8 – Lipooti fakata'u mo e lipooti 'a e ngaahi taumu'a 'a e Komisoni.....	11
9	Fakatonutonu 'a e kupu 9(1) – Vavae 'o e ngaahi mafai.....	11
10	Fakatonutonu 'a e kupu 10 – Sekelitali 'o e Komisoni.....	11
11	Fetongi 'a e kupu 13 – Fakanofa 'o e kau Pule Potungaue.....	12
12	Fakahu atu 'o e ngaahi kupu fo'ou 13A, 13B, 13C, 13D mo e 13E	12
13	Fakatonutonu 'a e kupu 15 – Lakanga 'ikai 'aonga.....	15
14	Fetongi 'a e kupu 16 – Tohi fakaha fakafisi	16
15	Fakatonutonu 'a e kupu 18 - Kau ngaue lau 'aho	16
16	Fetongi 'a e kupu 19 – Tu'utu'uni 'ulungaanga	16
17	Fakahu atu 'a e kupu 19A fo'ou – Maumau'i mamafa 'o e Tu'utu'uni.....	16
18	Fetongi 'a e kupu 20 – Kanititeiti ki he Fale Alea.....	17
19	Fakatonutonu 'a e kupu 21(2) – Fakalelei 'o e ngaahi va tamaki	17
20	Fakahu atu 'a e Konga VA fo'ou – Fakamaau'anga Fakatonutonu 'a e Ngaue Fakapule'anga	17
21	Fakatonutonu 'a e kupu 23 – Tohi Founa Ngaue.....	20
22	Fakahu atu 'a e ngaahi kupu 23A mo e 23B fo'ou	20
23	Fakatonutonu 'a e kupu 26 – Fakataimi ma'ae Pule Potungaue	21

24	Kupu 26 A fo'ou – Fakataimi ma'ae Kau Komisiona.....	21
25	Ngaahi Tepile Fo'ou.....	22

LAO (FAKATONUTONU) KI HE NGAUE FAKAPULE'ANGA 2010

Lao Fika 34 'o e 2010

KO E LAO KE FAKATONUTONU 'A E LAO KI HE NGAUE FAKAPULE'ANGA

'Oku ou loto ki ai,
SIAOSI TUPOU V,
'Aho 20 'o Sepitema 2010.

'OKU TU'UTU'UNI 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga 'o pehe:

1 Hingoa nounou

- (1) 'E ui 'a e Lao ni ko e Lao (Fakatonutonu) ki he Ngaue Fakapule'anga 2010.
- (2) 'E ui 'i he Lao ni 'a e Lao ki he Ngaue Fakapule'anga 2002 ko e Tefito'i Lao.

2 Fetongi 'a e kupu 2 – Faka'ataa

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 2 'o e Tefito'i Lao 'aki hono tamate'i pea fetongi'aki eni:

“2 Ngaahi Faka'ataa mei he Lao ni

Kuo pau ke faka'ataa mei he ngaahi tu'utu'uni 'o e Lao ni ha taha kuo fakanofa 'i he lao kuo lisi 'i he Tepile II ki he Lao ni.”

3 Fakatonutonu 'a e kupu 3 – 'UHINGA'i lea

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 3 'o e Tefito'i Lao 'aki hono –

- (a) Tamate'i 'a e lea "Pule Potungaue" mo hono 'uhinga, pea fetongi'aki eni —

“**“Ofisa Pule Ngaue”** 'oku 'uhinga ki ha taha 'oku ne pule'i 'a e fakahoko ngaue 'o ha Potungaue, 'a ia 'oku fakangaue'i 'i he aleapau ngaue tu'unga pau 'i he Lao ni;”.

- (b) Fakatonutonu 'a e 'uhinga'i lea 'o e "Potungaue" 'aki hono tamate'i 'a hono 'uhinga pea fetongi'aki eni:

“Potungaue” 'oku 'uhinga ki ha potungaue (ministry), potungaue (department) pe 'ofisi 'oku lisi 'i he Tepile I ki he Lao ni;”.

- (c) Fakahu atu eni 'i hono tu'u'anga totonu –

“**“Minisita fekau'aki”** 'oku 'uhinga ki ha Minisita 'a e Kapineti 'o 'Ene 'Afio kuo fakanofa ke ne tokanga'i ha Potungaue 'a e Pule'anga;

“Fakamaau'anga Fakapotungaue” 'oku 'uhinga ki ha Fakamaau'anga Fakapotungaue 'a e Ngaue Fakapule'anga kuo fokotu'u 'i he Lao ni;” pea

“Ikai ke fakapolitikale (Non political)” pe **“tau'ataina mei ha fa'ahi fakapolitikale (Apolitical)”** 'oku 'uhinga ki hono fakahoko 'e he kau ngaue honau ngaahi fatongia 'i ha founa ta'efilifilimanako, faitotonu (ethical) mo fakapalofesinale (professional) 'o 'ikai kau ai ha ngaahi ngaue fakapolitikale kau ki ai 'a e 'ikai fengau'e'aki mo ha kautaha 'oku 'i ai ha'anau ngaahi taumu'a fakapolitikale 'a ia 'oku pe ala fepaki mo e tu'utu'uni ngaue 'a e Pule'anga;”.

4 Fakahu atu 'a e ngaahi kupu fo'ou 4A, 4B mo e 4C- Ngaahi Mafai mo e Fatongia 'o e Palemia, Ngaahi Taumu'a mo e Ngaahi Tefito'i Taumu'a

'Oku fakatonutonu 'a e Tefito'i Lao 'aki hono fakahu atu hili 'a e kupu 4 'a e ngaahi kupu fo'ou ko eni –

“4A Ngaahi Mafai mo e Ngaahi Fatongia 'o e Palemia

Kuo pau ko e ngaahi mafai mo e ngaahi fatongia 'o e Palemia 'i he kupu ni ke —

- (a) fakanofa 'a e Kau Komisiona 'i he loto ki ai 'a e Kapineti 'o fakatatau ki he ngaahi founa totonu kuo tu'utu'uni;
- (b) fakapapau'i 'oku faipau 'a e Kau Komisiona ki he Lao ni; mo
- (c) lipooti ki he Kapineti 'a e ngaahi ngaue 'a e Komisoni.

4B Ngaahi Taumu'a 'o e Lao ni

Ko e ngaahi taumu'a 'o e Lao ni ke –

- (a) fokotu'u ha ngaue fakapule'anga 'oku tau'ataina mei ha fa'ahi fakapolitikale 'a ia 'oku lavame'a mo lelei ange 'i he fakahoko fatongia ki he Pule'anga mo e kakai;
- (b) fakahoko ha fokotu'utu'u ngaue fakalao ki he pule mo e taki 'o e Ngaue Fakapule'anga 'oku lava me'a mo e lelei ange;
- (c) fakamahino'i 'a e ngaahi mafai, ngaahi fatongia mo e ngaahi ngafa 'o e Palemia, ko e Komisoni, Kau Minisita fekau'aki mo e Kau 'Ofisa Pule Ngaue; mo
- (d) fokotu'u 'a e ngaahi totonu mo e ngaahi fatongia 'a e kau ngaue Ngaue Fakapule'anga.

4C Ngaahi Tefito'i Taumu'a 'a e Ngaue Fakapule'anga

Kuo pau ke ngaue'aki 'e he Ngaue Fakapule'anga 'a e ngaahi tefito'i taumu'a ko eni –

- (a) Ko e Ngaue Fakapule'anga 'oku tau'ataina mei ha fa'ahi fakapolitikale, 'i hono fakahoko hono ngaahi fatongia 'i ha founa ta'efilifilimanako, fakapalofesinale mo lelei;
- (b) Ngaue'aki ha tu'utu'uni ngaue 'o e ngaue 'oku makatu'unga 'i he lelei taha;
- (c) Kuo pau ke totonu mo tali ui ki he'ene ngaahi ngaue ki he kakai 'i he'ene tuku atu 'a e ngaue 'oku fakafiemaleie;
- (d) Fakahoko kotoa 'a e ngaahi tu'utu'uni 'i ha founa 'oku ha mahino pea makatu'unga 'i he lelei taha;
- (e) Ngaue'aki fakapotopoto mo totonu 'a e ngaahi koloa 'a e Pule'anga;
- (f) 'Oku taliui mo taliangi ki he Pule'anga 'i hono tuku atu ha fale'i totonu, kakato, tonu mo taimi totonu pea mo hono fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni ngaue mo e ngaahi fokotu'utu'u 'a e Pule'anga;
- (g) 'Oku ne ma'u 'a e founa taki 'oku tu'unga ma'olunga taha;
- (h) Fokotu'u 'a e ngaahi va 'i he ngaue'anga 'a ia 'oku mahu'inga ai 'a e fetu'utaki, femahino'aki mo e fengaue'aki mo e kau ngaue 'i he ngaahi me'a 'oku ne uesia 'a honau ngaue'anga;
- (i) 'Oatu ha ngaue'anga 'oku totonu, ala liliu ngofua, malu mo fakafiemaleie 'a ia 'oku 'ataa mei he filifilimanako pea 'oku ne tokangaekina 'a e ngaahi natula kehekehe 'o e taha ngaue kotoa pe;
- (j) Fakatefito 'i he taumu'a ke ma'u ha ola mo hono pule'i 'o e fakahoko ngaue;

- (k) Tuku atu ha founa ngaue totonu 'i hono toe vakai'i 'o e ngaahi tu'utu'uni kuo fakahoko felave'i mo e kau ngaue;
- (l) 'I he fengaue'aki mo e kau memipa 'o e kakai mo e pule'anga, fakahoko 'i he taimi kotoa 'a e faka'apa'apa, ngaue tonunga, faitotonu, ngaue totoivi mo taliui; mo
- (m) 'I he taimi kotoa, fakahoko 'a e ngaahi fatongia 'i ha founa 'oku hoko mo tu'uaki ai 'a e lelei, lava me'a mo e ha mahino 'i ha founa 'oku 'ikai fakapolitikale mo ta'efilifilimanako."

5 Fakatonutonu 'a e Kupu 5 – Fokotu'u mo e fakalele 'o e Komisoni

'Oku tamate'i 'a e kupu 5 'o e Tefito'i pea fetongi'aki eni –

"5 Fokotu'u mo e ngaue 'a e Komisoni

- (1) Kuo pau ke fokotu'u ha Komisoni Ngaue Fakapule'anga.
- (2) Kuo pau ke kau ki he Komisoni 'a e kau memipa 'e toko 5. 'I ha 'ataa 'a e Lakanga 'o ha Komisiona, kuo pau ke fakakakato 'a e Lakanga 'i loto 'i he mahina hokohoko 'e tolu.
- (3) Kuo pau ki he Palemia, 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, ke fakanofa kotoa 'a e kau memipa 'a e Komisoni, kuo pau ko e taha 'e Sea pea kuo pau ko e taha ke Tokoni Sea.
- (4) Fakatatau ki he kupusi'i (5), 'e ala fakanofa ha taha ko ha Komisiona kapau 'oku –
  - (a) ne ma'u ha taukei ngaue ko ha pule ngaue ma'olunga 'ikai si'i hifo 'i he ta'u 'e nima pe kuo ne ma'u lakanga pule ngaue taau ki ha taimi 'oku laka hake 'i he ta'u 'e nima; pea
  - (b) ma'u 'a e 'ilo, taukei ngaue, pe ngaahi poto'i ngaue makehe felave'i mo e ngaahi fatongia 'o e Komisoni.
- (5) Kuo pau ke 'ikai fakanofa 'a e fa'ahinga ko 'eni ke hoko ko ha Komisiona:
  - (a) ko ha taha 'oku mo'ua hulu te'eki faka'ataa;
  - (b) ko ha taha kuo halaia ki ha ngaahi maumau lao hiamatea;
  - (c) ko ha taha 'oku 'ikai malava 'o totongi hono ngaahi mo'ua; pe
  - (d) ha taha 'oku lolotonga ngaue fakapule'anga pe Minisita.
- (6) Kuo pau ki he Kau Komisiona ke nau fakahoko ngaue ki ha vaha'a taimi 'oku a'u ki he ta'u 'e 5, pea 'e malava ke toe fakanofa ki ha teemi kehe. 'E ngofua ke ngaue ha Komisiona ki he lahitaha ko e teemi 'e 2.

- (7) Kuo pau ke lau 'oku 'ataa 'a e Lakanga 'o e Komisiona 'i he hoko ha taha 'o e ngaahi me'a ni –
  - (i) fakahalaia'i'aki ha maumau lao hiamatea;
  - (ii) kuo fakaha ko ha taha 'oku 'ikai lava totongi hono mo'ua;
  - (iii) pekia;
  - (iv) fakafisi; pe
  - (v) 'i hono fakangata 'a hono fakanofa.
- (8) 'E ngofua ke fokotu'u 'e he Komisioni 'a 'ene ngaahi founa ngaue.
- (9) Kuo pau ke tu'utu'uni 'e he Ma'u Mafai Vahenga 'a e vahenga 'o e kau memipa 'o e Komisioni.
- (10) 'E ngofua ki he kau memipa 'o e Komisioni ke ngaue fakataimi.
- (11) Kuo pau ko e tokolahi fakalao ke fakahoko ha fakataha 'a e Komisioni ko e kau memipa 'e toko tolu (3), pea koe taha ai kuo pau ko e Sea, pea 'i ha li'aki 'a e Sea, kuo pau ke Sea 'a e Tokoni Sea.
- (12) Ko e Sea kuo pau ke pule 'i he Komisioni pea kuo pau:
  - (a) ke ne tokanga'i 'a e fakahoko ngaue lelei ange mo lava me'a ange 'a e Komisioni;
  - (b) ui mo kau ki he ngaahi fakataha angamaheni 'a e Komisioni; pea
  - (c) sea 'i he ngaahi fakataha 'a e Komisioni.
- (13) 'E fakamaloloo'i 'e he Palemia, 'i he loti ki ai 'a e Kapineti, 'i he fanongonongo 'i he tohi, ha memipa 'o e Komisioni 'oku –
  - (a) 'ikai malava ke ne fakahoko 'a e ngaahi fatongia 'o ha memipa 'o e Komisioni;
  - (b) 'oatu ha fanongonongo tohi 'o 'ene fakafisi; pe
  - (c) ngaue hala mamafa.”.

6 Fetongi 'a e kupu 6 – Ngaahi tefito'i fatongia 'o e Komisioni

'Oku tamate'i 'a e kupu 6 'o e Tefito'i Lao pea fetongi'aki eni –

“6 Ngaahi tefito'i fatongia 'o e Komisioni

Ko e ngaahi fatongia 'a e Komisioni ke –

- (a) fokotu'u ha ngaahi fakahoko ngaue, ngaahi tu'unga mo e ngaahi founa ngaue ki he fakalelei hokohoko atu 'o e fakahoko ngaue mo e pule'i 'o e fakahoko ngaue 'a e Ngaue Fakapule'anga;
- (b) ngaue ko ha taha fale'i ki he Pule'anga 'i hono pule'i 'o e Ngaue Fakapule'anga;

- (c) femahino'aki mo e Palemia 'i ha taimi angamaheni felave'i mo e fakahoko ngaue 'a e Ngaue Fakapule'anga;
- (d) fale'i 'a e Palemia 'i he, pea siofi 'a e ngaue'aki 'o e, ngaahi tu'utu'uni ngaue ki he ngaue fakapule'anga (public employment);
- (e) fakapapau'i 'oku tauhi 'e he Ngaue Fakapule'anga 'a e Ngaahi Tefito'i Taumu'a 'a e Ngaue Fakapule'anga;
- (f) fakanofu, hiki lakanga, fakapapau'i, tautea'i mo tuli ha kau ngaue mo fakalelei'i ha ngaahi va tamaki fakangaue;
- (g) tu'utu'uni 'a e ngaahi fokotu'utu'u takitaha mo e ngaahi tu'unga mo e ngaahi makatu'unga kehe, kau ki ai 'a e vahenga, ki hono fakangaue'i 'o e kau ngaue fakatatau ki he fakangofua 'a e Kapineti;
- (h) hiki hake, tauhi mo fakapapau'i 'a e fakahoko totonu 'a e tefito'i taumu'a ki he lelei taha 'i hono fili 'o e ni'ihiki ko e, pea mo e hiki lakanga mo e hiki 'o e, kau ngaue;
- (i) ke tu'utu'uni ki he ngaahi ngaue mo e ngaahi founga fakahoko ngaue fekau'aki mo hono fakangaue'i mo hono fakanofu 'o e ni'ihiki ko e kau ngaue, ko e hiki lakanga 'o e kau ngaue pea mo e ngaue, fehikitaki, ngaue ua (secondment), toe fokotu'utu'u (redeployment), tautea'i mo e fakangata 'o e ngaue 'o e kau ngaue mo ha ngaahi me'a kehe fekau'aki mo e pule'i 'o e kau ngaue (human resource management);
- (j) femahino'aki mo e pea fale'i 'a e Kau 'Ofisa Pule Ngaue 'o felave'i mo e fakalakalaka mo e ngaue'aki 'o e ngaahi ngaue mo e founga ngaue totonu ki he kau ngaue (human resource) 'i honau ngaahi Potungaue takitaha;
- (k) femahino'aki mo e Kau 'Ofisa Pule Ngaue 'o felave'i mo hono ngaue'aki 'o e ngaahi tu'utu'uni ngaue ki he ngaue fakapule'anga (public employment) 'i honau ngaahi Potungaue takitaha;
- (l) fokotu'utu'u 'a e ngaahi polokalama ako (training), ako (education) mo e fakalakalaka fekau'aki mo e Ngaue Fakapule'anga fakataha mo e Kau 'Ofisa Pule Ngaue;
- (m) tokoni ko ha Kau 'Ofisa Pule Ngaue totonu 'i hono sivi'i 'a e fakahoko ngaue 'a e kau ngaue 'oku ngaue 'i honau ngaahi Potungaue;
- (n) femahino'aki mo e Kau 'Ofisa Pule Ngaue 'i hono fakalakalaka 'o e ngaahi polokalama mo e ngaahi tu'unga totonu 'o e mo'ui lelei mo e malu fakangaue;
- (o) fakahoko pe fokotu'u ke fakahoko 'a e ngaahi faka'eke'eke mo e ngaahi fakatoto ki he, mo e ngaahi toe vakai'i 'o e , ngaahi ngaue pule'i 'a e Ngaahi Potungaue;

- (p) tokoni ko e Kau 'Ofisa Pule Ngaue totonu 'i hono fakahoko 'o honau ngaahi fatongia felave'i mo hono pule'i 'o 'enau Ngaahi Potungaue;
- (q) pule'i mo fakasi'isi'i 'a e ngaahi va tamaki mo e ngaahi launga;
- (r) toutou femahino'aki mo kinautolu 'oku felave'i 'i he ngaahi me'a fekau'aki mo e ngaahi totonu 'a e kau ngaue;
- (s) ke sivi'i mo fakahoko, 'i ha femahino'aki mo e Minisita fekau'aki, 'o ha toe vakai'i fakata'u 'a e fakahoko ngaue 'a e Kau 'Ofisa Pule Ngaue;
- (t) ha ngaahi fatongia kehe ko ia kuo hilifaki 'e he pe 'i he Lao ni pe ha toe Lao kehe, pe 'i ha tu'utu'uni 'a e Palemia.”.

7 Fakatonutonu 'a e kupu 7(3) – Ngaahi Mafai 'a e Komisoni

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 7(3) 'o e Tefito'i Lao 'aki hono tamate'i 'a e “\$2,000” pea fetongi'aki 'a e “\$5,000”.

8 Fakatonutonu 'a e kupu 8 – Lipooti fakata'u mo e lipooti 'a e ngaahi taumu'a 'a e Komisoni

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 8 'o e Tefito'i Lao 'aki hono –

- (a) tamate'i 'a e kupusi'i (1) pea fetongi'aki 'a e –
 “Kuo pau ki he Sea 'i he faka'osinga 'o Me 'o e ta'u fakatohi mahina takitaha ke fa'u ke 'oatu ha lipooti ki he Palemia felave'i mo e ngaahi ngaue 'a e Komisoni pea mo e lava me'a mo lelei ange 'o e Ngaue Fakapule'anga.”;
- (b) tamate'i 'a e kupusi'i (2).

9 Fakatonutonu 'a e kupu 9(1) – Vavae 'o e ngaahi mafai

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 9(1) 'a e Tefito'i Lao 'aki hono fakahu atu hili 'a e lea “tohi”, 'a e ngaahi lea “ki ha Minisita pe 'Ofisa Pule Ngaue”.

10 Fakatonutonu 'a e kupu 10 – Sekelitali 'o e Komisoni

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 10 'o e Tefito'i Lao 'aki hono –

- (a) tamate'i 'a e “ Sekelitali 'o e ” 'i he hingoa 'o e kupu pea fetongi'aki 'a e “‘Ofisa Pule Ngaue 'o e”;
- (b) tamate'i 'a e “ Sekelitali ko e Pule Potungaue ” 'i he kupusi'i (1), pea fetongi'aki 'a e “‘Ofisa Pule Ngaue 'o e Komisoni”; pea

- (c) 'i he kupusi'i (2), tamate'i 'a e "Sekelitali" pea fetongi'aki 'a e "'Ofisa Pule Ngaue".

11 Fetongi 'a e kupu 13 – Fakanofu 'o e kau Pule Potungaue

'Oku tamate'i 'a e kupu 13 'o e Tefito'i Lao pea fetongi'aki eni –

"13 Kau 'Ofisa Pule Ngaue

- (1) Kuo pau ke 'i ai ha 'Ofisa Pule Ngaue (kau 'Ofisa Pule Ngaue) 'a e Potungaue takitaha.
- (2) Kuo pau ki he Komisoni, hili ha femahino'aki mo e Minisita fekau'aki, fakanofu 'i he tohi, ha taha ke ne hoko ko e 'Ofisa Pule Ngaue 'o ha Potungaue.
- (3) Kuo pau ki ha fakanofu kuo fakahoko 'i he kupusi'i (2), ke fanongonongo 'i he Kasete, 'i he vave taha 'e ala lava hili hono fakahoko.
- (4) Kuo pau ke fakangaue'i 'a e 'Ofisa Pule Ngaue 'i ha aleapau ngaue tu'unga pau ki ha vaha'ataimi 'o a'u ki he ta'u 'e 4. 'I he faka'osinga 'o e aleapau, kuo pau ke toe tu'uaki atu 'a e lakanga pea ke fakakakato ia 'i he founa ngaue angamaheni. 'E ngofua ki he 'Ofisa Pule Ngaue lolotonga ke toe kole pea 'e ala toe fakanofu ia kapau te ne ma'u 'a e lakanga 'i he founa ngaue ki hono fakangaue'i.
- (5) Kuo pau ki he Komisoni ke ne, hili ha femahino'aki mo e Minisita fekau'aki, fakamaloloo'i ha 'Ofisa Pule Ngaue 'o ha Potungaue mei hono Lakanga koe'uhi ko e 'ikai fakahoko hono fatongia pe ko ha ngaue hala."

12 Fakahu atu 'o e ngaahi kupu fo'ou 13A, 13B, 13C, 13D mo e 13E

'Oku fakatonutonu 'a e Tefito'i Lao 'aki hono fakahu atu hili 'a e kupu 13 'a e ngaahi kupu fo'ou ko eni –

"13A Tali ui 'a e Kau 'Ofisa Pule Ngaue

- (1) Kuo pau ke fatongia'aki 'e he 'Ofisa Pule Ngaue ki he Minisita fekau'aki 'a hono fakahoko 'a e ngaahi fatongia 'o e 'Ofisa Pule Ngaue 'i he Lao ni 'i he'ene felave'i mo 'ene Potungaue, pea mo hono pule'i totonu, lelei ange mo faka'ekonomika.
- (2) Kuo pau ke faipau 'a e 'Ofisa Pule Ngaue ki he kotoa 'o e Ngaahi Fakahinohino 'oku ala ngaue'aki ki he 'Ofisa Pule Ngaue pe ki he'ene Potungaue pea ki he kotoa 'a e ngaahi tu'utu'uni kuo 'oatu 'e he Komisoni 'i he Lao ni.

13B Ngaahi Fatongia 'o e Kau 'Ofisa Pule Ngaue

Fakatatau ki he kupu 13A (1), kuo pau ke ma'u 'e he 'Ofisa Pule Ngaue 'a e ngaahi fatongia ko eni, ke:

- (a) fokotu'u mo fakahoko ha ngaahi palani fakapa'anga mo pule'i ki he'ene Potungaue, 'o fakatatau ki he ngaahi founa ngaue palani mo patiseti 'a e Pule'anga pea siofi 'a e fakahoko ngaue fakapa'anga mo fakangaue 'a e Potungaue;
- (b) fakapapau'i ko hono fakahoko 'a e ngaahi ngaue fakapule'anga 'oku ne fakakakato 'a e fiema'u 'a e kakai 'o e fonua 'i ha founa 'oku lelei fakapa'anga, ngaue lava me'a pea totoivi;
- (c) tauhi mo faka'ai'ai 'a e Ngaahi Tefito'i Taumu'a 'a e Ngaue Fakapule'anga;
- (d) fokotu'u ha ngaahi fa'unga fakakautaha mo ha ngaahi fokotu'utu'u fakangaue 'a ia 'oku fakataumu'a tatau ki he ngaahi palani fokotu'utu'u 'a e Potungaue;
- (e) fakapapau'i 'a e ala fakakakato 'e he Potungaue ha taumu'a ngaue kuo fokotu'u 'e he Minisita fekau'aki 'o fakatatau ki he patiseti kuo tali;
- (f) vahe'i 'a e ngaahi fatongia ke fakahoko 'e he taha ngaue takitaha 'i he Potungaue;
- (g) tu'utu'uni ki he kau ngaue 'i he Potungaue 'a e 'Ofisa Pule Ngaue;
- (h) sivi'i mo pule'i 'a e fakahoko ngaue 'a e kau ngaue 'i he Potungaue;
- (i) vahe'i 'a e ngaahi lakanga ki he kau ngaue 'i he Potungaue pea ke liliu 'a e ngaahi lakanga ko ia 'o fakatatau ki he ngaahi fakahoko ngaue, ngaahi tu'unga mo e ngaahi founa ngaue ki he lakanga kuo tu'utu'uni 'e he Komisoni;
- (j) tokoni ki he kau ngaue 'i he Potungaue ke fakahoko ha ngaahi polokalama ako (training), ako(education) mo fakalalakala totonu 'a ia 'oku ne fakakakato 'a e ngaahi fiema'u 'a e ngaahi poto'i ngaue mahu'inga 'e he Potungaue;
- (k) fokotu'u mo fakahoko ha ngaahi polokalama ke fakapapau'i 'oku ma'u 'e he kau ngaue 'a e ngaahi faingamalie tatau 'o felave'i mo 'enau ngaue 'o fakatatau ki he tefito'i taumu'a ki he lelei taha;
- (l) fakapapau'i 'a hono fakahoko 'i he'ene Potungaue 'a e ngaahi polokalama mo e ngaahi tu'unga mo'ui lelei mo malu totonu;
- (m) fakapapau'i ko e ngaahi launga 'a e kakai fekau'aki mo e tuku atu 'o e ngaue 'oku fakahoko ha ngaue ki ai 'i ha founa taimi totonu mo lelei; mo

- (n) ha ngaahi fatongia kehe ko ia kuo hilifaki 'i he 'Ofisa Pule Ngaue 'e he, pe 'i he Lao ni pe ha toe Lao kehe.

13C 'Ofisa Pule Ngaue Le'ole'o

- (1) 'E ngofua ki he Minisita fekau'aki 'i he tohi, ke fakanofu ha taha ke le'ole'o ko ha 'Ofisa Pule Ngaue 'o ha Potungaue lolotonga ha vaha'a taimi, pe lolotonga 'a e kotoa 'o e ngaahi vaha'a taimi, 'a ia 'oku mama'o ai 'a e 'Ofisa Pule Ngaue mei he ngaue pe mei he fonua, pe lolotonga ha 'ataa 'a e lakanga.
- (2) Ko e lakanga 'o e 'Ofisa Pule Ngaue 'e ala fakakakato 'i ha tu'unga Le'ole'o 'o 'ikai laka hake 'i he mahina 'e 12 'a ia ko e lakanga kuo pau ke fakakakato ia 'i he faka'osinga 'o e mahina 'e 12.
- (3) 'E ngofua ki he Minisita fekau'aki –
  - (a) 'i he fakangofua 'e he Komisoni ke tu'utu'uni ki he ngaahi tu'unga mo e ngaahi makatu'unga, kau ki ai 'a e vahenga, 'o ha taha kuo fakanofu ke ngaue 'i he lakanga 'o e 'Ofisa Pule Ngaue; pea
  - (b) 'i ha taimi pe, 'i he'ene fakakaukau lelei 'a'ana, ke fakangata ha fakanofu.
- (4) 'I ha fakanofu 'o ha taha ke le'ole'o ko ha 'Ofisa Pule Ngaue kuo fakangaue'i kehe 'i ha aleapau ngaue, ko e aleapau ko ia kuo pau ke lau ia kuo liliu koe'uhi ko e vaha'ataimi 'o e taimi 'o hono fakanofu 'i he kupu ni ki he tu'unga 'o e tu'utu'uni 'i he kupusi'i (3).
- (5) Ko ha taha kuo fakanofu ke le'ole'o ko ha 'Ofisa Pule Ngaue Le'ole'o 'e ngofua ke fakafisi mei hono lakanga ko e 'Ofisa Pule Ngaue Le'ole'o 'i he tohi kuo 'oatu ki he Minisita fekau'aki.

13D Ngaahi mafai 'o e Kau 'Ofisa Pule Ngaue

'Oku ma'u 'e ha 'Ofisa Pule Ngaue 'a e ngaahi mafai ko ia 'a ia 'oku fiema'u ke ne malava 'o fakahoko hono ngaahi fatongia, pe ngaue'aki hono ngaahi mafai, 'i he Lao ni pe 'i ha Lao kehe pea, fakatatau ki he Lao ni.

13E Vavae 'e he Kau 'Ofisa Pule Ngaue

- (1) 'E ngofua ki ha 'Ofisa Pule Ngaue, 'i he tohi, ke vavae ha taha 'o e ngaahi fatongia pe ngaahi mafai 'o e Kau 'Ofisa Pule Ngaue 'i he Lao ni, kehe ange mei hono mafai ke vavae, ki ha taha ngaue 'oku ngaue 'i he, pe taha 'oku ne ma'u mei he taimi ki he taimi ha tu'unga pe lakanga pau 'i he, 'ene Potungaue.
- (2) Ko ha fatongia pe mafai kuo vavae 'i he kupu ni, 'i hono fakahoko pe ngaue'aki 'e he taha kuo vavae ki ai, kuo pau, ki he

ngaahi taumu'a 'o e Lao ni, ke lau ia kuo fakahoko pe ngaue'aki 'e he 'Ofisa Pule Ngaue.

- (3) Ko ha vavae 'i he kupu ni 'oku 'ikai ta'ofi ai 'a e fakahoko 'o ha fatongia pe ngaue'aki 'o ha mafai 'e he 'Ofisa Pule Ngaue.
- (4) 'E ngofua ke fakafoki 'e he 'Ofisa Pule Ngaue 'i he tohi ha vavae.
- (5) Kuo pau ke tauhi 'e he Potungaue kotoa ha lesisita 'o e kotoa 'o e ngaahi vavae kotoa kuo foaki 'i he tohi.

13F Ngaahi Lipooti Fakata'u 'a e 'Ofisa Pule Ngaue

- (1) Fakatatau ki he kupusi'i (3), kuo pau ke teuteu'i 'e he 'Ofisa Pule Ngaue ki he Minisita fekau'aki ha lipooti 'o e ngaahi ngaue 'a e Potungaue 'i he faka'osinga 'o Me 'i he ta'u fakatohi mahina takitaha, mo ha ngaahi fakamatala kehe 'oku fiema'u lolotonga 'a e ta'u 'i hono fiema'u 'e he Minisita fekau'aki.
- (2) Ko e lipooti 'i he kupusi'i (1) kuo pau ke kau ki ai 'a e fakamatala 'a ia 'oku fiema'u ke malava hono fakahoko ha fakafuofua'i lelei 'a e ngaahi ngaue 'o e Potungaue kau ki ai ha fakafehoanaki 'a e fakahoko ngaue 'a e Potungaue ki he palani fakangaue felave'i.
- (3) Kuo pau ki ha lipooti 'i he kupusi'i (1), 'i he'ene si'isi'i taha, ke kau ai 'a e fakamatala fekau'aki –
  - (a) mo e ngaahi fatongia mo e ngaahi tefito'i taumu'a 'o e Potungaue;
  - (b) mo e lao 'oku fakahoko 'e he Potungaue;
  - (c) mo e fokotu'utu'u 'o e Potungaue;
  - (d) mo e ngaahi ngaue, fakahoko ngaue ki he ngaahi tefito'i taumu'a, ngaahi palani (initiative) mo e ngaahi a'usia 'a e Potungaue 'i hono tuku atu 'o e ngaahi ngaue ki he komiuniti;
  - (e) mo e palani fakapa'anga mo e fakahoko ngaue 'a e Potungaue; mo e
  - (f) ngaahi polokalama pule'i 'o e kau ngaue (human resource).

13 Fakatonutonu 'a e kupu 15 – Lakanga 'ikai 'aonga

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 15 'o e Tefito'i Lao 'aki hono tamate'i 'a e "ke fokotu'u ki he kapineti" pea fetongi'aki 'a e "'i he femahino'aki mo e 'Ofisa Pule Ngaue, ke fokotu'u ki he Minisita fekau'aki".

14 Fetongi 'a e kupu 16 – Tohi fakaha fakafisi

'Oku tamate'i 'a e kupu 16 'o e Tefito'i Lao pea fetongi'aki eni –

“16 Fanongonongo 'o e fakafisi

Kuo pau ke 'oatu 'e ha taha ngaue 'oku faka'amu ke fakafisi mei he Ngaue Fakapule'anga ha fanongonongo tohi 'o 'ene fakafisi 'i hono tu'utu'uni 'e he tu'utu'uni ngaue.”.

15 Fakatonutonu 'a e kupu 18 - Kau ngaue lau 'aho

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 18 'o e Tefito'i Lao 'aki hono tamate'i 'o e “Pule Potungaue” pea fetongi'aki 'a e “Ofisa Pule Ngaue”.

16 Fetongi 'a e kupu 19 – Tu'utu'uni 'ulungaanga

'Oku tamate'i 'a e kupu 19 'o e Tefito'i Lao pea fetongi'aki eni –

“19 Tu'utu'uni ki he Ngaue mo e 'Ulungaanga

Kuo pau ki he Komisoni, 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, ke tuku atu ha Tu'utu'uni ki he Ngaue mo e 'Ulungaanga ki he Ngaue Fakapule'anga, 'a ia kuo pau ke pulusi 'i he Kasete, pea kuo pau ke faipau ki ai 'a e kotoa 'o e kau ngaue 'i he Ngaue Fakapule'anga.”.

17 Fakahu atu 'a e kupu 19A fo'ou – Maumau'i mamafa 'o e Tu'utu'uni

'Oku fakatonutonu 'a e Tefito'i Lao 'aki hono fakahu atu hili 'a e kupu 19 'a e kupu fo'ou ko eni –

“19A Maumau'i mamafa 'o e Tu'utu'uni

- (1) 'E ngofua ki ha taha ngaue ke lipooti ki he 'Ofisa Pule Ngaue ha maumau'i mamafa 'o e Tu'utu'uni ki he Ngaue mo e 'Ulungaanga, kapau 'oku felave'i mo ha taha ngaue kehe, pe ki he Komisoni, kapau ko e lipooti 'oku felave'i mo e 'Ofisa Pule Ngaue pe ko ha me'a 'a ia 'e ta'efe'unga ke lipooti ki he 'Ofisa Pule Ngaue felave'i.
- (2) Kuo pau ki he 'Ofisa Pule Ngaue pe ko e Komisoni 'i hono ma'u 'o ha lipooti 'i he kupusi'i (1), tukukehe ka 'oku ne pehe ko e lipooti 'oku fakaongoongo kovi, laulaunoa (frivolous) pe maumau taimi:
  - (a) ke fakatotolo'i ia; pe
  - (b) fakanofu ha taha kehe ke fakatotolo'i ia.

- (3) Kuo pau ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa Pule Ngaue pe ko e Komisoni 'oku fakahoko ha ngaue ki he ngaahi ola 'o ha fakatotolo 'i he vave taha 'e ala lava.
- (4) Kuo pau ki he 'Ofisa Pule Ngaue pe ko ha taha ngaue ke 'ikai fakamamahi'i (victimise) pe filifilimanako ki ha taha ngaue koe'uhi ko e lipooti 'e he taha ngaue ko ia ha maumau'i mamafa, pe ko ha tukuaki'i 'o ha maumau'i mamafa 'o e tu'utu'uni ki ha 'Ofisa Pule Ngaue pe ko e Komisoni.
- (5) Ko ha taha 'oku ne maumau'i 'a e kupusi'i (4) 'oku ne fakahoko 'a e hia pea kuo pau ke ala mo'ua 'i ha'ane halaia ki ha mo'ua pa'anga 'oku 'ikai lahi hake 'i he \$1,000 pe ngaue popula ki ha vaha'a taimi 'oku 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e taha pe fakatou'osi.
- (6) Kuo pau ke tuku atu 'e he 'Ofisa Pule Ngaue pe ko e Komisoni ha fakamatala 'o fekau'aki mo e ngaahi malu'i 'oku 'ataa 'i he kupu ni ki he ni'ihi 'oku nau fakahoko 'a e ngaahi lipooti."

18 Fetongi 'a e kupu 20 – Kanititeiti ki he Fale Alea

'Oku tamate'i 'a e kupu 20 'o e Tefito'i Lao pea fetongi'aki eni –

“20 Kanititeiti ki he Fale Alea, 'ofisa kolo pe pule fakavahe

Kuo pau ke fakafisi ha 'Ofisa Pule Ngaue pe taha ngaue 'i he Ngaue Fakapule'anga 'i ha'ane lesisita ko ha kanititeiti ki he fili ki he Fale Alea, ko e lakanga 'o e 'ofisa kolo pe pule fakavahe."

19 Fakatonutonu 'a e kupu 21(2) – Fakalelei 'o e ngaahi va tamaki

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 21(2) 'o e Tefito'i Lao 'aki hono tamate'i 'a e "Kapineti" pea fetongi'aki 'a e "Fakamaau'anga Fakapotungaue 'a e Ngaue Fakapule'anga".

20 Fakahu atu 'a e Konga VA fo'ou – Fakamaau'anga Fakatonutonu 'a e Ngaue Fakapule'anga

'Oku fakatonutonu 'a e Tefito'i Lao 'aki hono fakahu atu hili 'a e Konga IV ha Konga VA fo'ou 'o pehe:

“KONG VA – FAKAMAAU'ANGA FAKATONUTONU 'A E NGAUE FAKAPULE'ANGA

21A Fokotu'u 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu

- (1) Kuo pau ke fokotu'u ha Fakamaau'anga Fakatonutonu 'a e Ngaue Fakapule'anga 'i he Lao ni.

- (2) Kuo pau ke fakamaau'i 'e he Fakamaau'anga Fakatonutonu 'a e ngaahi tangi fekau'aki mo ha tu'utu'uni kuo fakahoko 'e he Komisoni fekau'aki mo ha taha ngaue 'i he Lao ni pe 'i ha ngaahi tu'utu'uni kuo fa'u 'i he Lao ni.

21B Fakanofu 'o e kau memipa 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu

- (1) Kuo pau ke kau ki he Fakamaau'anga Fakatonutonu ha Sea mo ha ongo memipa 'e ua kehe, 'a ia kuo pau ko e tokolahi fakalao pea toki malava ke fakahoko ha fakataha ko e toko ua.
- (2) Kuo pau ki he Palemia 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, ke ne fakanofu ha Sea 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu, 'a ia kuo pau ko ha fakafongia lao fakatautaha (private law practitioner) 'oku fakafongia lao ma'olunga (senior counsel) pea 'oku ne ma'u ha laiseni fakafongia lao taau.
- (3) Kuo pau ke ma'u lakanga 'a e Sea, ki he vaha'a taimi ko e ta'u 'e tolu pe kae'oua leva kuo ne fakafisi ko ha Sea 'i he fanongonongo 'i he tohi ki he Palemia.
- (4) Kuo pau ki he Palemia, 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, ke ne fakanofu ha kau memipa kehe 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu.
- (5) Fakatatau ki he kupusi'i (6), 'e ala fakanofu ha taha ko ha memipa kapau 'oku ne –
- (a) ma'u ha taukei ngaue 'oku 'ikai si'i hifo 'i he ta'u 'e 5 ko ha pule ngaue ma'olunga (senior administrator); pe
- (b) ma'u 'a e 'ilo, taukei pe ngaahi poto'i ngaue makehe felave'i mo e ngaahi fatongia 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu.
- (6) Kuo pau 'e 'ikai fakanofu ko ha memipa 'a ni'ihiki ko 'eni —
- (a) ko ha taha 'oku mo'ua hulu te'eki faka'ata;
- (b) ko ha taha kuo halaia ki ha ngaahi maumau lao hiamatea;
- (c) ko ha taha 'oku 'ikai malava 'o totongi hono ngaahi mo'ua; pe
- (d) ko ha taha 'oku lolotonga ngaue fakapule'anga Minisita.
- (7) Kuo pau ke fakanofu ha memipa 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu ki ha vaha'a taimi ko e ta'u 'e tolu pea kuo pau 'e ngofua ke toe fakanofu.
- (8) 'E ngofua ki he Palemia, 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, 'i he fanongonongo 'i he tohi, ke fakamaloloo'i ha memipa 'a ia —
- (a) 'oku 'ikai malava ke ne fakahoko 'a e ngaahi fatongia 'o ha memipa 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu; pe
- (b) 'oku ne 'oatu ha fanongonongo tohi 'o 'ene fakafisi.

- (9) Ko ha memipa 'a ia 'oku 'i ai ha'ane kaunga fakataautaha pe kehe ange 'i ha me'a 'oku 'i he Fakamaau'anga Fakatonutonu kuo pau ke ne fakaha 'a e puipuitu'a ki he Sea.
- (10) Kuo pau ko e vahenga 'o e kau memipa 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu ke tu'utu'uni ia 'e he Ma'u Mafai Vahenga.

21C Ngaahi Tangi

- (1) 'E ngofua ki ha taha 'oku 'ikai fiemalie ki ha tu'utu'uni 'a e Komisoni ke tangi ki he Fakamaau'anga Fakatonutonu.
- (2) Ko ha tangi 'i he kupusi'i (1) –
  - (a) kuo pau ke 'i he tohi; pea
  - (b) kuo pau ke fakahu atu ki he Sekelitali 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu 'i loto 'i he 'aho 'e 14 hili hono tufa ki he taha 'oku ne fakahoko 'a e kole 'a e fanongonongo tohi 'o e tu'utu'uni 'a e Komisoni.
- (3) 'E ngofua ki he Fakamaau'anga Fakatonutonu, 'i he kole 'i he tohi ki mu'a 'a e 'aho faka'osi, ke fakaloloa 'a e taimi ki hono fakahoko 'o ha tangi.

21D Ngaahi founga ngaue 'a e Fakamaau'anga Fakatonutonu

'E ngofua ke fokotu'u 'e he Fakamaau'anga Fakatonutonu 'ene ngaahi founga ngaue ki hono fakahoko 'o e ngaahi fakamaau'i.

21E Sekelitali ki he Fakamaau'anga Fakatonutonu

- (1) Kuo pau ki he Palemia ke ne fakanofu ha Sekelitali ki he Fakamaau'anga Fakatonutonu.
- (2) Kuo pau ki he Sekelitali ke ne –
  - (a) ma'u mai 'a e ngaahi fanongonongo 'o e tangi mei he ngaahi tu'utu'uni 'a e Komisoni;
  - (b) fengaue'aki mo e 'Ofisa Pule Ngaue 'o e 'Ofisi 'a e Komisoni mo e taha 'oku ne fakahoko 'a e tangi pea mo ha fa'ahi felave'i kehe;
  - (c) fokotu'utu'u pea kau atu ki he ngaahi fakamaau'i 'a e Fakamaau'anga Fakatonutonu;
  - (d) kau atu ki he ngaahi fekumi faka'aho; pea
  - (e) mo ha ngaahi fatongia kehe 'i hono tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga Fakatonutonu.
- (3) Kuo pau ke 'oatu 'e he 'Ofisi 'o e Palemia 'a e Sekelitali.

21F Ngaahi Tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga Fakatonutonu

- (1) 'E ngofua ki he Fakamaau'anga Fakatonutonu ke fakahoko ha tu'utu'uni ke fakapapau'i, liliu, pe fakata'e'aonga'i 'a e tu'utu'uni 'a e Komisoni.
- (2) Kuo pau ki he Fakamaau'anga Fakatonutonu ke —
  - (a) fakahoko ha tu'utu'uni tohi 'i ha tangi 'i he vave taha 'e ala lava hili 'a hono fakakakato 'a hono fakamaau'i; mo
  - (b) fakahoko ke tufa ha tatau 'a 'ene tu'utu'uni ki he fa'ahi takitaha ki he fakatonutonu 'i loto 'i he 'aho 'e 7 hili 'a e tu'utu'uni.
- (3) Ko ha tu'utu'uni 'oku lave ki ai 'i he kupusi'i (2) kuo pau ke kau ai 'a e ngaahi 'uhinga 'a e Fakamaau'anga Fakatonutonu ki he tu'utu'uni mo 'ene ngaahi aofangatuku 'i he ngaahi fehu'i mahu'inga 'o e me'a na'e hoko pea lave ki ha fakamo'oni pe ha me'a kehe 'a ia na'e fakatefito mei ai 'a e ngaahi aofangatuku ko ia.
- (4) Fakatau ki he kupusi'i (6), kuo pau ki he ngaahi tu'utu'uni kotoa 'a e Fakamaau'anga Fakatonutonu ke hoko ko e lekooti fakapule'anga.
- (5) Kuo pau ki ha tatau mo'oni 'o e tu'utu'uni ke ma'u 'e ha fakatonutonu fakafakamaau'anga 'o fakatau ki he kupu 49 'o e Lao ki he Fakamo'oni (Vahe 15).
- (6) 'I hono tuku atu ha fakamatala pe ko hono faka'ataa ha fakamatala 'i he kupusi'i (4), kuo pau ki he Fakamaau'anga Fakatonutonu ke fakapapau'i ko e —
  - (a) 'ilo'i mo e ngaahi ngaue 'o e taha kole mo ha taha kehe 'oku felave'i kuo pau ke fakapulipuli; mo e
  - (b) fakamatala fakapulipuli ke 'oua 'e fakaha.'.

21 Fakatonutonu 'a e kupu 23 – Tohi Founa Ngaue

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 23 'o e Tefito'i Lao 'aki hono tamate'i 'a e ngaahi lea "pea fokotu'u ha ngaahi fakahinohino kuo pau ke ne ha'i 'a e kotoa 'a e kau ngaue".

22 Fakahu atu 'a e ngaahi kupu 23A mo e 23B fo'ou

'Oku fakatonutonu 'a e Tefito'i Lao 'aki hono fakahu atu hili 'a e kupu 23 'a e ngaahi kupu fo'ou ko eni —

“23A Ngaahi fakahinohino ki he ngaue

- (1) ‘E ngofua ki he Komisoni, ‘i ha fanongonongo ‘i he Kasete, ke tuku atu ha Ngaahi Fakahinohino ki he Ngaue, ‘oku ‘ikai ke fepaki mo e Lao ni, ‘o fekau’aki mo e –
  - (a) ngaahi fatongia mo e ngaahi mafai ‘o e Komisoni ‘i he Lao ni; pe
  - (b) ko hono pule’i lelei ‘o e Ngaue Fakapule’anga.
- (2) Ka ‘e ‘ikai ke fakangatangata ‘a e fakalukufua ‘a e kupusi’i (1), e ngofua ki he Ngaahi Fakahinohino ki he Ngaue ke tu’utu’uni ‘a e ngaahi fakahinohino ki hono fakahoko ‘o e ngaahi founa ngaue.

23B Tu’utu’uni ki he Taki

Kuo pau ke pulusi ‘e he Komisoni ‘i he Kasete ha Tu’utu’uni ki he Taki ke ngaue’aki ‘i he Ngaue Fakapule’anga.”.

23 Fakatonutonu ‘a e kupu 26 – Fakataimi ma’ae Pule Potungaue

‘Oku fakatonutonu ‘a e kupu 26 ‘o e Tefito’i Lao ‘aki hono —

- (a) tamate’i ‘a e “Pule Potungaue” ‘i he hingoa ‘o e kupu pea fetongi’aki ‘a e “Ofisa Pule Ngaue”;
- (b) tamate’i ‘a e kupusi’i (1) pea fetongi’aki ‘a e:

“Kuo pau ki he ‘Ofisa Pule Ngaue kotoa kuo fakanofu kimu’a hono kamata ngaue’aki ‘o e Lao (Fakatonutonu) ki he Ngaue Fakapule’anga 2010 ke hoko atu ‘i he ngaue ko ia ki he toenga ‘o e vaha’a taimi ‘o hono fakanofu pea ‘e malava ke toe fakanofu ‘o fakatatau ki he Lao ni.”;

- (c) tamate’i ‘a e kupusi’i (2) mo e (3).

24 Kupu 26 A fo’ou – Fakataimi ma’ae Kau Komisiona

‘Oku fakatonutonu ‘a e Tefito’i Lao ‘aki hono fakahu atu hili ‘a e kupu 26 ‘a e kupu fo’ou ko eni —

“26A Fakataimi ma’ae Kau Komisiona

Kuo pau ki ha Komisiona kuo fakanofu kimu’a hono kamata ngaue’aki ‘a e Lao (Fakatonutonu) ki he Ngaue Fakapule’anga 2010 ke hoko atu ‘i he lakanga ki he toenga ‘o e vaha’a taimi ‘o hono fakanofu, pea ‘e malava ke toe fakanofu ‘o fakatatau ki he Lao ni.”.

25 Ngaahi Tepile Fo'ou

‘Oku tamate’i ‘a e Tepile ki he Tefito’i Lao pea fetongi’aki eni —

“TEPILE I

**Ngaahi Potungaue (Ministries), Ngaahi Potungaue (Departments) mo e
Ngaahi ‘Ofisi ‘i he Ngaue Fakapule’anga**

- 1 ‘Ofisi Palemia
- 2 Potungaue Pa’anga mo e Palani Fakafonua
- 3 Potungaue Ako, Kakai Fefine mo e Tukufakaholo
- 4 Potungaue Fonua, Savea mo e Ngaahi Koloa Fakaenatula
- 5 Potungaue ‘o e Fefononga’aki
- 6 Potungaue Ngoue mo e Vaotata, Me’akai mo e Toutai
- 7 Potungaue ‘o e ‘Atakai mo e Feliuliuaki ‘a e ‘Ea
- 8 Potungaue Ngaue
- 9 Potungaue Ngaue ‘a e Kakai, Fefakatau’aki mo e Ngaahi Ngaue’anga
- 10 Potungaue Mo’ui
- 11 Potungaue ‘o e Ngaahi Ngaue ki Muli mo e Tau Malu’i Fonua
- 12 Potungaue Ako Ngaue, Ngaue’anga, To’utupu mo e Sipoti
- 13 Potungaue Fakamaau’anga
- 14 Potungaue Lao
- 15 ‘Ofisi ‘o e Komisiona ki he Va mo e Kakai
- 16 ‘Ofisi Palasi
- 17 ‘Ofisi ‘Atita
- 18 Potungaue ki he Ngaahi Fakamatala mo e Fetu’utaki
- 19 Potungaue Takimamata
- 20 Potungaue Pa’anga Hu Mai
- 21 Potungaue ki he Ngaahi Pisinisi ‘a e Pule’anga
- 22 ‘Ofisi ‘o e Komisoni ki he Ngaue Fakapule’anga
- 23 ‘Ofisi ‘o e Kovana Ha’apai
- 24 ‘Ofisi ‘o e Kovana Vava’u

TEPILE II**Ngaahi Fakanofu 'oku faka'ataa mei he Lao ki he Ngaue
Fakapule'anga**

- 1 Kau Minisita kuo fakanofu 'i he Konisitutone
- 2 Kau Kovana kuo fakanofu 'i he Konisitutone
- 3 Kau Fakamaau 'o e Fakamaau'anga Tangi mo e Fakamaau'anga Lahi kuo fakanofu 'i he Konisitutone
- 4 Kau Fakamaau 'o e Fakamaau'anga Fonua kuo fakanofu 'i he Lao ki he Kelekele
- 5 Kau Fakamaau Polisi kuo fakanofu 'i he Lao ki he Ngaahi Fakamaau'anga Polisi
- 6 'Ateni Seniale kuo fakanofu 'i he Konisitutone
- 7 'Atita Seniale kuo fakanofu 'i he Lao ki he 'Atita 'a e Pule'anga
- 8 Komisiona ki he Va mo e Kakai kuo fakanofu 'i he Lao ki he Komisiona ki he Va mo e Kakai 2001
- 9 Kau Komisiona kuo fakanofu 'i he Lao ki he Ngaue Fakapule'anga 2002
- 10 Lao ki he Ngaahi Komisoni 'a e Tu'i
- 11 Lao ki he Kau Polisi
- 12 Lao ki he Ngaahi 'Api Popula
- 13 Lao ki he Kau Tau Malu'i 'a Tonga".

Na'e tali 'e he Fale Alea 'i he 'aho 2 ni 'o Sepitema 2010